

Honderd jaar vogels ringen in Nederland

Lenny Langerveld

Op een frisse voorjaarsochtend ontmoeten Daan Buienhuis (78) en Pascal Gijsen (29) elkaar rond de klok van zeven in de tuin van Buienhuis. Met vereende krachten plaatsen ze enkele mistnetten van drie meter hoog over een lengte van 55 meter en sluiten ze een recorder met vogelgeluiden aan; daarna trekken ze zich binnen terug. Terwijl ze koffie drinken en hun gereedschap uitstallen, vliegen buiten de eerste zangvogels in het bijna onzichtbare net. Na een minuut of tien stappen ze naar buiten en inspecteren ze het mistnet. Er wiegen twee Koolmezen, drie Pimpelmezen, een Vink, een Heggenmus en een Keep in.

Keep

Foto: Lenny Langerveld

Later op de ochtend klinkt er een zacht gejuich op, want dan hebben de eerste Zwartkop en Sijs van dit seizoen zich laten vangen. Voorzichtig, zonder pootjes, veren of snavels te beschadigen, peuteren ze de vogels los. Binnen in de keuken worden de vogels een voor een gewogen, gemeten, beklopt en bekeken. Een Koolmees is als eerste aan de beurt. Gijsen blaast zachtjes op het buikje zodat de veertjes opzij wapperen en de borst bloot komt te liggen. Aan de kleur van de huid bepaalt hij het vetgehalte. Vervolgens kijkt hij naar de cloaca om het geslacht te bepalen. Het is een vrouwtje. Aan haar broedvlek – een kale plek op haar borst – ziet Gijsen dat ze al een nestje heeft. Hij bekijkt de handpendekveren en de armpendekveren en beslist dat ze ouder is dan twee jaar. Ze wordt gemeten en gewogen: 16 gram, schoon aan de haak. Tot slot krijgt ze een ring om haar tengere pootje.

Vanaf nu is ze V436359. Buienhuis schrijft alle informatie nauwgezet en geconcentreerd op in zijn tabellen. De mees ondergaat het allemaal rustig, haar tenen om de vinger van Gijsen geklemd. Als ze even later door het keukenraam haar vrijheid terugkrijgt, verdwijnt ze pijlsnel zwenkend achter de bomen uit het zicht.

Buienhuis en Gijsen in actie (Lenny Langerveld)

Buienhuis en Gijsen zijn twee van de in totaal 480 ringers in Nederland, die met elkaar jaarlijks zo'n 270.000 vogels ringen. Om te mogen ringen heb je een vergunning nodig en die wordt afgegeven door het Vogeltrekstation in Wageningen. Het wetenschappelijk ringen van vogels begon in Nederland in 1911, op de kop af honderd jaar geleden, toen de allereerste Spreeuw in Nijkerk een stukje metaal om z'n pootje kreeg. En dus viert het Vogeltrekstation, dat zich in die honderd jaar tot een expertcentrum ontwikkelde van demografie en populatiedynamica van vogels, dit jaar een bescheiden feestje. De Korhaan bracht het honderdjarige feestvarken een bezoekje en sprak er met het hoofd van het Vogeltrekstation, Henk van der Jeugd.

Henk van der Jeugd Foto: Lenny Langerveld

Het Vogeltrekstation heeft sinds een paar maanden onderdak gevonden in het gloednieuwe pand van het Nederlands Instituut voor Ecologie in Wageningen. Het gebouw oogt aan de buitenkant als een vrij donkere doos, maar binnen is er wit licht, ruimtelijkheid en transparantie, alsof het gebouw ieder moment kan opstijgen en wegvliegen. Overal waar je kijkt, zie je inheems vurenhout en glas.

Wie romantiek van ver vervlogen tijden verwacht of de nostalgie van vogels ringen in knickerbocker of slobkous, komt bedrogen uit. Vogels komen er hier in Wageningen niet aan te pas, en slobkousen al helemaal niet. De vijf medewerkers van het Vogeltrekstation zitten in een kantoorruimte, zoals er zo vele zijn in Nederland. Tussen witte muren turen ze aan hun bureau naar een computerscherm. Maar in die computers bevindt zich een schat aan wetenswaardigheden, dat dan weer wel. Een eeuw vogels ringen leverde een fraaie oogst op: een database met de gegevens van zeven miljoen individuele vogels en meer dan een miljoen terugmeldingen. Nog eens ruim drie miljoen ringgegevens wachten op digitale verwerking. Een gegevensverzameling, zo groot als het bevolkingsregister van België. Met zoveel cijfers in de hand kun je heel generieke uitspraken doen, maar ook hypothesen testen en gerichte vragen beantwoorden. Komen alle vogels die uit Afrika terugkeren te laat? Of is alleen de Bonte Vliegenvanger te laat? Op dat soort vragen kunnen de cijfers in de database in principe uitsluitsel geven.

De ring wordt een chip?

Eén miljoen terugmeldingen, op zeven miljoen geringde vogels. Van verreweg de meeste geringde vogels zien ze in het Vogeltrekstation

dus nooit meer iets terug. Heb je eigenlijk iets aan een geringde vogel als hij niet teruggemeld wordt? Van der Jeugd: "Zeker wel. De datum van het ringen geeft informatie over het moment waarop er wordt gebroed. Als je dat moment linkt aan de omstandigheden in de natuur - zoals temperatuur, insectenpiek of regenval - kun je een mooi compleet plaatje schetsen. Ook uit de vetvoorraad, het gewicht of de lengte van de vleugels kunnen we veel afleiden. Of de conditie van een vogel verbetert of verslechtert, bijvoorbeeld."

Een terugmelding is nog beter? Van der Jeugd: "Uiteraard! Met een terugmelding komt een individuele vogel tot leven. Dan kun je de demografie gaan verfijnen. Dan zie je hoe oud een vogel is geworden en waar hij naartoe is gegaan." Niet alle vogels worden evenveel teruggemeld. Grote vogels hebben een relatief hoog terugmeldingspercentage, zelfs wel oplopend tot 80%. Maar van andere soorten wordt er nog geen 0,1% teruggevonden. Van Kokmeeuwen waren er de afgelopen eeuw ruim 123.000 terugmeldingen, van de Merel een kleine 28.000 en van de Groenling ruim 11.000. De geringde vogel die het meest was waargenomen tijdens zijn leven, was de Kokmeeuw met ringnummer 3558513. Hij werd 679 keer gezien.

Elk Europees land heeft zijn eigen ringcentrale waar de administratie van geringde vogels wordt geregeld. Al zijn budgetten en faciliteiten in sommige landen erg summier, ze zijn er wel. De ringcentrales zijn met elkaar verenigd in EURING, de overkoepelende organisatie die de standaardisatie bevordert en bewaakt. Buiten Europa gaat het ringen trouwens vrolijk door. Wereldwijd zijn er op alle continenten vogeltrekstations.

Het ringen is – op de valreep – een 19^e eeuwse uitvinding. De Deense leraar Hans Cornelius Mortensen ringde in 1899 de eerste Spreeuwen, Ooievaars en zwaluwen op een manier die wetenschappelijk te noemen was.

Nu zijn we honderd jaar verder. De technologische veranderingen zijn adembenemend. Mortensen was gek geworden als iemand hem had verteld dat we ooit met GPS-technieken vogels op hun vlucht naar Afrika zouden kunnen monitoren. Is dat 19e eeuwse ringen zo langzamerhand niet behoorlijk ouderwets, nu we toch ruimschoots in de 21e eeuw zijn aangeland?

Van der Jeugd: "GPS-technieken zijn nog te zwaar voor kleine vogels en bovendien is het

echt onbetaalbaar, als je véél vogels wilt volgen. Je moet het vooral als aanvulling zien.” Dit voorjaar start er een mooi project met een goedkopere techniek: bij vijftig Boerenzwaluwen worden er geo-locators geplaatst. Dat zijn een soort overhemdknoopjes met een chipje erin dat licht meet en daardoor kun je er een grove plaatsbepaling mee doen. Om 7.15 uur de zon op? Dan moet de zwaluw in West-Afrika zijn. Er is één nadeel. Je moet de vogels wel terugvangen na een jaar om de chip te kunnen uitlezen. Pas dan beschik je over de informatie. Van der Jeugd denkt er van de vijftig, zo’n twintig te kunnen terugvangen. 50% tot 60% sterft het eerste jaar; die zie je niet meer. De rest, de overlevers, komen vrijwel altijd terug naar de plek waar ze het jaar ervoor hebben gebroed: “Daar kunnen we ze als het ware gewoon opwachten.”

CES en Ring-MUS

De afgelopen tien jaar is het werken in projecten sterk opgekomen bij het Vogeltrekstation en haar internationale partners. Je kunt nog gericht informatie verzamelen als je alle krachten bundelt en alle neuzen één kant opzet. Een mooi voorbeeld daarvan is het Constant Effort Site project (CES). Overal in Europa worden in het broedseizoen op exact hetzelfde moment mistnetten opgezet, vooral in rietvelden, struwelen en bosgebieden. Daardoor kunnen we interessante patronen gaan zien en vergelijkingen doen tussen landen. De Kleine Karekiet bijvoorbeeld, waaiert in de winter uit over verschillende continenten: de Sahellanden, Oost-Afrika, Azië. Van der Jeugd: ‘De jaarlijkse overleving van Kleine Karekieten, binnen CES gemeten aan de hand van het aantal teruggevangen vogels, varieert volgens een vergelijkbaar patroon in Nederland, Frankrijk en Engeland. Kleine Karekieten uit Finland laten een geheel ander patroon van goede en slechte jaren zien. Blijkbaar hebben die een ander overwinteringsgebied. Als de Kleine Karekiet die in Finland in het CES-project gevangen wordt, vetter en zwaarder is dan de Kleine Karekiet die in Nederland gevangen wordt, dan weten we op dat moment, waar het in de afgelopen winter beter toeven is geweest.’

Ring-MUS is een ander project. Het Meetnet Urbane Soorten (MUS) draait om het in kaart brengen van de vogelpopulatie van de steden.

Wat voor mensen geldt, gaat zo mogelijk nog méér voor vogels op. Steeds meer soorten leven in een urbane omgeving. Toch weten we vrij weinig van die stadsnomaden af. Dat gaat nu veranderen. Twee keer per maand worden er zes uur lang vogels geringd. In parken, tuinen, groenstroken en in een vaste opstelling. Het project loopt nu drie maanden; er doen tot nu toe 45 ringers aan mee. Dit project heeft een aardige bijkomstigheid: het is een ideale manier om ringers op te leiden. Nieuwe ringers zijn altijd welkom, al is het tekort aan jonge ringers minder nijpend dan vroeger, nu het Vogeltrekstation op groene opleidingen jongeren werft.

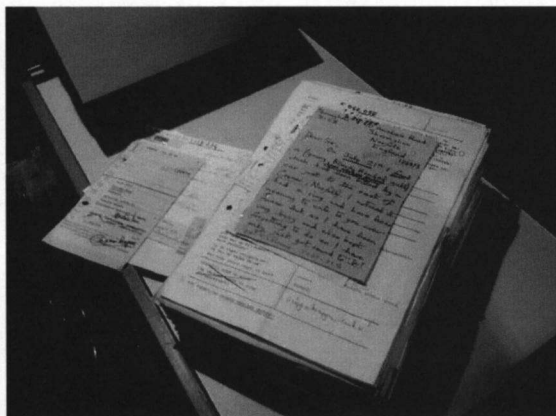
Het archief van het Vogeltrekstation

Foto: Lenny Langerveld

‘Hedenmorgen vond ik een dode spreekw’

Terwijl het Vogeltrekstation de toekomst wordt in gesleurd, liggen in het archief, dat is meeverhuisd naar Wageningen, de stille getuigen van een roemrucht verleden. Alleen hier kun je de geschiedenis voelen en zelfs aanraken en oppakken: de triomfantelijke allereerste terugmelding. Een in 1911 geringde spreekw werd in 1912 teruggevonden in Hoevelaken door de heer T. van Duffelaar. Wat een blijdschap moet dat geweest zijn. Het werkte! Vroeger zagen toevallige passanten er geen been in om de ring van het pootje van een dode vogel af te sjoeren en in een envelop op te

sturen naar „Vogeltrekstation, Arnhem“. Ook toen het Vogeltrekstation verhuisd was naar Heteren, bleven die brieven gewoon aankomen. Tegenwoordig neemt bijna niemand die moeite meer. Nog maar 8% van de terugmeldingen is afkomstig van toevallige passanten. Terwijl dat via internet toch een stuk gemakkelijker is geworden. De ring is niet nodig, het nummer aflezen is genoeg.

Terugmeldingen uit 1975 ..Foto: Lenny Langerveld

Van der Jeugd opent een willekeurige archiefdoos en spreidt de stapel handgeschreven kaarten, getypte brieven en terugmeldkaarten uit die allemaal binnenkwamen in september 1975. "Geachte heer, heden morgen vond ik hier een dode spreeuw." Op het prikbord prijken brieven uit China, Afrika, Azië, Engeland. Het zijn de

hoogtepunten van honderd jaar vogels vangen en terugmeldingen krijgen. Op 30 juli 1992 schreef de Graaf van Leicester: "I found a badly decomposed bird, which I was therefore unable to identify, on the Estate in North Norfolk. I would be interested to hear from you the species and when it was ringed." We keren ons af van het verleden en richten de blik naar de toekomst. Hoe zitten we er over honderd jaar bij? Van der Jeugd schokschoudert. "Dat is niet te bevroeden. Over honderd jaar zijn er in ieder geval nog steeds vogels, maar ik denk dat het ringen dan wel vervangen zal zijn door het injecteren met een chip. Ik neem aan dat we over honderd jaar vogels dag en nacht monitoren." Buitenhuis en Gijsen zijn stiekem blij dat het nog lang zo ver niet is. Zij koesteren de kortstondige ontmoetingen met de vogels die in hun netten verstrikt raken. Op deze ochtend doemt onverwachts het verhaal van een van de Merels op uit de cijfers en statistieken. Het is een gehavend vrouwtje, haar staart is grotendeels afgerukt en wat er resteert, ziet er verformfaaid uit. Ze draagt een oude ring en van haar ringnummer worden beide mannen opgetogen: K989848. Buitenhuis zoekt koortsachtig zijn oude schriften door. Bingo! Hij heeft haar zelf geringd, op precies dezelfde plek als nu, op 5 december 2005, haar geboortejaar. Welkom thuis!

In 2011 staat het Vogeltrekstation uitgebreid stil bij het 100-jarig jubileum. Onder meer met een manifestatie rondom het ringen van de eerste vogel in Nederland: een Spreeuw die op 24 mei 1911 werd geringd in Nijkerk. Op 24 mei wordt deze gebeurtenis daar nagespeeld, hopelijk voor veel toeschouwers en pers. Op 9 september volgt een symposium voor ringers en genodigden. Meer informatie op: www.vogelstrekstation.nl